

سنجش سطوح پایداری اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی در راستای توسعه گردشگری روستایی؛ مورد مطالعه: منطقه قلات شیراز

مجید نعمت‌الهی^۱، محمد نجارزاده^۲

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۷/۲۰، تاریخ تصویب: ۱۳۹۴/۱۱/۲۱)

چکیده

گردشگری روستایی به کلیه فعالیت‌ها و خدماتی گفته می‌شود که به وسیله کشاورزان، مردم و دولت‌ها برای تفریح، استراحت و جذب گردشگران و نیز فعالیت‌هایی را که گردشگران در نواحی روستایی انجام می‌دهند. منطقه قلات به دلیل موقعیت آن و جاذبه‌های طبیعی و تاریخی خود، از دیرباز مورد توجه گردشگران بوده است. هدف این مقاله بررسی پایداری اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی گردشگری در جهت رسیدن به توسعه گردشگری روستایی در منطقه قلات است. با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی و جدول کوکران ۳۰۴ نفر از مردم روستا به عنوان نمونه انتخاب شده و پرسشنامه توسط آنان تکمیل گردید. روش تحقیق توصیفی پیمایشی بوده است و داده‌ها با استفاده از آزمون آماری ضریب همبستگی پیرسون، تی تک‌نمونه‌ای، رگرسیون چندگانه تجزیه و تحلیل شده‌اند. نتایج تحقیق نشان داده است بین توسعه گردشگری روستایی و ابعاد پایداری اقتصادی و اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد، اما بین توسعه گردشگری روستایی و پایداری زیست‌محیطی رابطه‌ی معناداری وجود ندارد. همچنین با توجه به نتایج تی تک‌نمونه‌ای، بعدهای اقتصادی و زیست‌محیطی از پایداری برخوردار نیست ولی بعد اجتماعی گردشگری دارای پایداری بوده است. نتایج حاصل از رگرسیون چندگانه نشان داده است که بعدهای پایداری اقتصادی و اجتماعی گردشگری، دارای قابلیت پیش‌بینی مثبت و معنادار توسعه گردشگری روستایی و بعد پایداری زیست‌محیطی دارای قابلیت منفی و معنادار توسعه گردشگری روستایی هستند. نهایتاً نیز برخی پیشنهادات کاربردی مانند شفاف‌سازی آثار اقتصادی، اجتماعی و اقتصادی توسعه گردشگری روستایی در باورهای عمومی ساکنین استان، تامین زمینه‌های توسعه پایدار روستا از طریق حفظ و ارتقا طبیعت روستا و پیشگیری از تخریب بیشتر مناطق طبیعی روستا ارائه شده‌اند.

واژگان کلیدی: گردشگری روستایی، توسعه روستایی، پایداری، منطقه قلات.

^۱ - نویسنده مسئول، کارشناسی ارشد مدیریت جهانگردی، دانشکده گردشگری، دانشگاه سمنان Mnematolahi89@gmail.com

^۲ - عضو هیئت علمی و استادیار مدیریت جهانگردی، دانشکده گردشگری، دانشگاه سمنان Mnajjarzadeh@profs.semnan.ac.ir

مقدمه

گردشگری روستایی به عنوان «تجربه بیرون از شهر» شناخته می‌شود که شامل طیف گسترده‌ای از جاذبه‌ها و فعالیت‌هایی که در جوامع روستایی یا مناطق غیرشهری روی می‌دهد. ویژگی‌های برجسته این نوع گردشگری شامل فضاهای باز، سطح پایین توسعه گردشگری و فرصت‌هایی برای بازدیدکنندگان برای کسب مستقیم تجربه در محیط زیست‌های کشاورزی و یا طبیعی می‌باشد. امروزه روستاها یکی از منابع مهمی هستند که بیش از هر زمان دیگری توجه برنامه‌ریزان گردشگری را به خود جلب کرده است. روستاهایی که جاذبه‌های اجتماعی، طبیعی یا فرهنگی خاصی را داشته باشند، توانایی بالقوه زیادی در جذب گردشگر از مناطق نزدیک یا دور دست دارند و این امر می‌تواند نقش مهمی در توسعه روستایی داشته باشد (محمودی، مالکی و حق‌ستان، ۲۰۱۱). در کشور ایران گردشگری به عنوان یک محرک برای کمک به توسعه روستا شناخته می‌شود. می‌توان با تنوع بخشی به فعالیت‌های غیرکشاورزی، موجبات اشتغال‌زایی، کاهش فقر، و ایجاد رفاه اجتماعی را در این کانون‌های کوچک جمعیتی فراهم آورد (شمس‌الدینی، ۱۳۸۸). اغلب ابعاد جامعه، فرهنگ، اقتصاد و محیطی به عنوان متغیرهای مهم به منظور سنجش پایداری گردشگری روستایی استفاده می‌شوند (سازمان جهانی گردشگری، ۲۰۰۴). در صنعت گردشگری دیدگاه مردم محلی در رابطه با مزایا و هزینه‌های گردشگری عامل مهمی در رضایت گردشگر و همچنین برای موفقیت این صنعت در نظر گرفته می‌شود (آندریوتیس و واقان، ۲۰۰۳). نگرش جامعه بومی و درک آن‌ها در مواجهه با گردشگری به عنوان شاخص مهمی در توسعه گردشگری پایدار شناخته می‌شوند (فان، چوین، سونگان، نیر، ۲۰۱۴). طبیعت و محیط روستا و میراث تاریخی و فرهنگی آن شرط اصلی برای توسعه گردشگری روستایی است؛ زیرا این خصایص در سال‌های اخیر گردشگران زیادی را جذب زندگی روستایی کرده است (استتیک، ۲۰۱۱). در این پژوهش به این سوالات پاسخ داده می‌شود که با توجه به تجزیه و تحلیل ابعاد مختلف پایداری، گردشگری روستایی چگونه زمینه توسعه منطقه قلات را فراهم می‌کند؟

مبانی نظری

کشور ایران با وجود داشتن جاذبه‌های شهری و روستایی، به دلایل گوناگون نتوانسته است که در راه توسعه این جاذبه‌ها قدم بگذارد (لطفی، همتی، پورعلی، ۲۰۱۰) قدم بگذارد. (هنگان، ۲۰۰۲) بیان می‌کند که اهداف توسعه یک روستا بایستی مبتنی بر اهداف زیر باشد: تقویت فرهنگ و خصوصیات جوامع میزبان، تقویت چشم اندازها و سکونت‌گاه‌ها، تقویت اقتصاد روستا، تقویت صنعت گردشگری که برای مدت زمان طولانی دوام داشته باشد، افزایش آگاهی‌ها و اطلاعات در رابطه با بازار گردشگری که در صورت عدم تداوم درآمدت آن، بر اثر گوناگونی فعالیت‌های اقتصادی در روستا، خطراتی را در پی دارد؛ و ایجاد برنامه‌های گردشگری پایدار که براساس یک محدوده‌ی گسترده از تحلیل‌های منطقه‌ای و تاریخی استوار باشد. گردشگری روستایی گونه‌های متفاوتی دارد که نشان‌دهنده‌ی الگوی پیچیده‌ی محیط زیست، اقتصاد، تاریخ و موقعیت روستا است (لین، ۱۹۹۹).

به گفته بانک جهانی توسعه روستایی راهبردی است که برای بهبود زندگی اجتماعی و اقتصادی مردم فقیر روستایی طراحی شده است (مهندسان مشاور DHV، ۲۰۱۳: ۲۰). در توسعه روستایی باید اشتغال، آموزش، تغذیه، مسکن و در به

1. World Tourism Organization
2. Andriotis, Vaughan
3. Funa, Chiunb, Songan, Nair
4. Štetić
1. Heneghan

طور کلی سطح زندگی بهبود یابد. روند توسعه روستایی بایستی کاهش نابرابری در زمینه توزیع درآمدهای روستایی، کاهش عدم تعادل درآمدها بین مناطق شهری و روستایی، گسترش توانایی بخش روستایی و قدرت تثبیت جریان پیشرفت در طول زمان را در برداشته باشد (تودارو، ۱۳۶۶: ۴۵۵). به گفته بانک جهانی توسعه روستایی راهبردی است که برای بهبود زندگی اجتماعی و اقتصادی مردم فقیر روستایی طراحی شده است (مهندسان مشاور DHV، ۱۳۷۱: ۲۰).

اصول جدید توسعه روستایی عبارتند از:

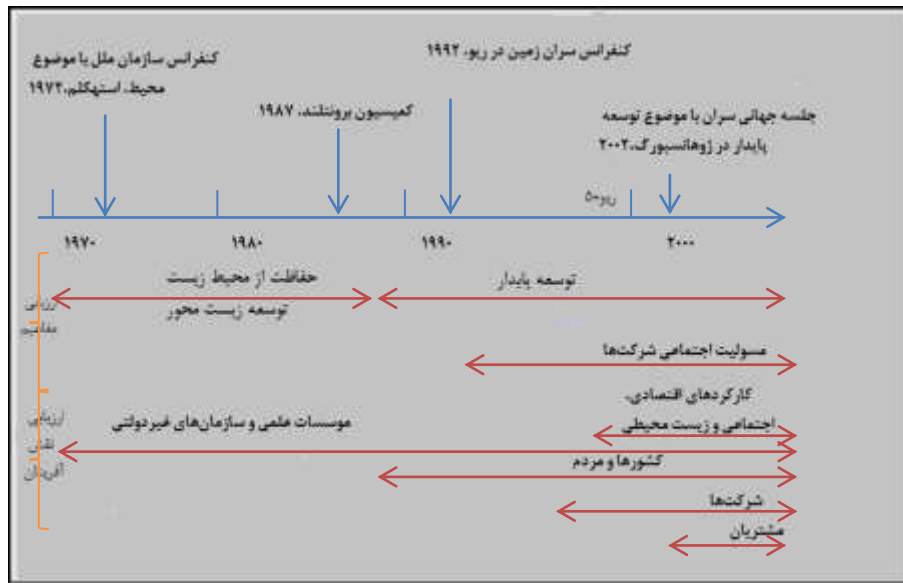
- ۱- توسعه باید از نقطه‌ای شروع شود که سریعاً نیازهای اساسی جامعه را تامین کند.
- ۲- سیاست توسعه باید منطبق بر شرایط جغرافیایی کشور و منطقه مورد مطالعه باشد.
- ۳- توسعه نایبستی رفاه اجتماعی انسان و شرایط بیوسفر را به خطر بیندازد.
- ۴- توسعه باید بدون تخریب منابع طبیعی باشد.
- ۵- در توسعه روستایی باید افرادی که نفع می‌برند بیش از افرادی باشند که ضرر می‌کنند.
- ۶- توسعه روستایی متناسب و هماهنگ با نیازهای جامعه باشد (مهندسان مشاور DHV، ۱۳۷۱: ۲۰).

موانع توسعه روستایی

جامعه روستایی که می‌تواند نقش مهمی در اقتصاد کشور ایفا نماید، امروزه با مشکلات زیادی روبه‌رو می‌باشد. در اولین اقدام باید مهم‌ترین موانع و مشکلات توسعه روستاها را شناسایی نمود و با برنامه‌ریزی دقیق در رفع آن‌ها کوشش به عمل آورد.

- ۱- پراکندگی بیش از حد روستاها و نقش حاشیه‌ای آن‌ها در روند فعلی توسعه باعث شده است تا شهرها به طور نامطلوب رشد نمایند و موفقیت آن‌ها روزه روز مستحکم‌تر است.
- ۲- ضعف برنامه‌ریزی روستایی در اتخاذ تصمیمات مربوط به ارتقای کیفیت و افزایش فعالیت‌ها است که حتی در صورت برخورداری از توان لازم ابزار و امکانات کافی برای اجرای طرح‌ها را ندارد (آسایش، ۱۳۷۵: ۷).
- ۳- عدم توجه به بخش کشاورزی به عنوان موتور محرکه توسعه روستایی و ناتوانی این بخش در رقابت با سایر بخش‌های اقتصادی (صنعت و خدمات) در ایجاد اشتغال و درآمد.
- ۴- پایین بودن دانش فنی روستاییان و کم سوادی آنان، استفاده از ابزار و روش‌های نوین بهره‌برداری کشاورزی را مشکل ساخته است.

اعلامیه محیط انسانی (که به اعلامیه استهکلم نیز مشهور است) اصول و قواعدی برای موضوعات محیطی بین‌المللی تنظیم کرده است که شامل حقوق بشر، مدیریت منابع طبیعی، جلوگیری از آلودگی و رابطه بین محیط و توسعه می‌باشد. همچنین کنفرانس به ایجاد «برنامه محیط سازمان ملل» اقدام کرد. کمیسیون جهانی محیط و توسعه (WCED) که به عنوان کمیسیون برانتلند شناخته می‌شود، گزارشی را در سال ۱۹۸۷ به عنوان «آینده‌ی مشترک ما» منتشر کرد. این گزارش توسط دکتر گروهارلم برانتلند^۱، پیشگام توسعه پایدار نوشته شد و بر ایده توسعه پایدار تاکید دارد. اولین بار توسعه پایدار در کتاب محدودیت‌های رشد آورده شد (یکی از تاثیرگذارترین کتاب‌های دهه ۷۰ میلادی). و از اوایل دهه‌ی ۹۰ میلادی، به طور گسترده در برنامه‌ریزی شهری و معماری استفاده شد. موضوعات مرتبط به پایداری مدل‌های جدید توسعه شهری تاریخ طولانی‌تری دارد. نمودار شماره ۱ تکامل این مفهوم را در زمان نشان می‌دهد.

نمودار شماره ۱: تاریخ‌های مهم توسعه پایدار (برودهاگ^۱، ۲۰۰۴: ۸).

بر اساس مدل کوپر توسعه پایدار با یکپارچگی و یکی شدن بین اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی جامعه بوجود می‌آید. این چنین پایداری، افزایش بلندمدت ارزش منابع کلی جامعه به همراه نظارت دقیق بر آنها است، که با تاکید بر چهار جز اصلی توسعه پایدار که شامل رونق اقتصادی، رفاه اجتماعی، نظارت زیست‌محیطی و حاکمیت است که سیستم‌های مدیریت و فرآیندهایی که منجر به کسب اهداف می‌شود را در بر می‌گیرد (کوپر^۲، ۲۰۰۸).

توسعه پایدار گردشگری

توسعه پایدار گردشگری به معنای گسترش صنعت گردشگری و جذب گردشگران به یک منطقه با استفاده از منابع موجود به گونه‌ای که ضمن پاسخ دادن به نیازهای اقتصادی، فرهنگی و قانونی جامعه و انتظارات گردشگران بتوان وحدت و هویت فرهنگی، سلامت محیط زیست، تعادل اقتصادی مقصد و مهمانان آنها را به طور متوازن و پیوسته در حد بهینه تامین کرد. در توسعه پایدار گردشگری، توسعه انعکاسی از ارزش‌ها و هنجارهای مورد قبول جامعه است و حرکتی بر خلاف آن از خود نشان نمی‌دهد. در این توسعه، سلامت روحی و جسمی انسان‌ها، حفاظت از محیط زیست و توسعه متعادل اقتصادی و اجتماعی مد نظر برنامه‌ریزان است. هزینه‌های حفاظت محیط و جاذبه‌های گردشگری نه فقط به بهای امروز بلکه به ارزش نسل‌های آتی محاسبه و این اطمینان ایجاد می‌شود که امروز مستهلک می‌شود، فردا ساخته خواهد شد. توسعه پایدار گردشگری همچون منشوری چندوجهی است که وجوه مختلف آن را محیط‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقلیمی و جغرافیایی جامعه و نیازها و انتظارات گردشگران و مردم منطقه تشکیل می‌دهند (معصومی، ۱۳۸۸: ۱۵۹).

1. Brodhag
2. Copper

نمودار شماره ۲: چهار جزء اصلی توسعه پایدار: رونق اقتصادی، رفاه اجتماعی، نظارت زیست محیطی و حاکمیت (کوپر، ۲۰۰۸)

در تبیین مفهوم توسعه پایدار گردشگری چهار عامل زیر مهم دانسته شده است:

۱. پایداری اکولوژیکی (بوم‌شناختی): در این روند توسعه، بقای فرآیندهای اکولوژیکی، تنوع زیست محیطی و منابع زیست شناختی است.
 ۲. پایداری فرهنگی: یعنی توسعه، کنترل مردم بر زندگی خویش را بهبود می‌بخشد و این مستلزم همسوس شدن فرآیندهای توسعه با فرهنگ و ارزش‌های انسانی و تقویت جوامع محلی برای تامین نیازهای خویش از راه مشارکت و توانمندسازی است.
 ۳. پایداری اقتصادی: توسعه، به دلیل مدیریت منابع طبیعی و فرآیندهای تولید و توزیع از لحاظ اقتصادی کارآمد است. بنابراین کارکردهای کنونی توسعه، می‌توانند به عنوان حامی نسل‌های آتی عمل کنند.
- پایداری محلی: توسعه برای سودرسانی به جامعه محلی طراحی می‌شود. بنابراین توجه به خواسته و منافع مردم محلی و توانمندسازی آن‌ها، می‌تواند به پایداری جوامع محلی کمک کند (سایمان، ۲۰۰۹).
- برخی از مهم‌ترین اصول توسعه پایدار گردشگری شامل:
- گردشگری بایستی ابتدا با کمک گسترده جامعه عمل کند و جامعه بایستی کنترل توسعه گردشگری را در دست گیرد.
 - گردشگری بایستی اشتغال را برای ساکنین جامعه فراهم کند و بین کسب و کار محلی و گردشگری پیوند ایجاد شود.
 - اقدامات و برنامه‌ها در همه‌ی سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی بر پایه‌ی استانداردهای پذیرفته شده جهانی باشد. اصول راهنمای دستگاه‌های اجرایی گردشگری، ارزیابی اثرات، نظارت بر اثرات تجمعی و محدود کردن تغییرات قابل قبول ایجاد شود.
 - برنامه‌های آموزش و یادگیری برای مدیریت منابع طبیعی و میراث ایجاد گردد (سایمان، ۲۰۰۹).
- شارپلی^۱ (۲۰۰۵:۲۶۸) اعتقاد دارد که توسعه گردشگری پایدار به دنبال بهینه‌کردن مزایای گردشگری به گردشگر (تجربه آن)، صنعت (سودآوری) و مردم محلی (توسعه اقتصادی و اجتماعی) می‌باشد. همچنین باعث کمینه‌کردن اثرات منفی توسعه گردشگری بر روی محیط شوند.

جدول شماره ۱: سیر تحول نظریه‌های توسعه روستایی، توسعه گردشگری و توسعه پایدار

ترتیب زمانی	توسعه	توسعه روستایی	توسعه گردشگری
۱۹۵۰-۱۹۶۰	مدرنیزاسیون	مدل جمعیت و تکنولوژی	دیدگاه طرفدارانه
۱۹۶۰-۱۹۷۰	نظریه وابستگی	اقتصاد سیاسی تغییرات اراضی	دیدگاه محتاطانه
دهه ۱۹۸۰	توسعه جایگزین	توسعه کشاورزی	دیدگاه سازشکارانه
۱۹۹۰-امروز	توسعه پایدار	رویکرد معیشت پایدار (SLA)	دیدگاه دانش مدار

(شن^۱، ۲۰۰۸:۵۱) به نقل از (جمعه پور و احمدی، ۱۳۸۹:۳۹)

بنابر لیبی و اونویل^۲ (۲۰۰۴) پایداری فرآیندهای هم افزا که به‌وسیله‌ی آن ملاحظات محیط زیست محیطی، اقتصادی و کیفیت زندگی به طور موثری برنامه‌ریزی پروژه، طراحی، ساخت، اجرا و نگهداری را در برآورده کردن نیازهای حاضر بدون به خطراتادن نیازهای نسل آینده تعریف می‌کند. این مفهوم در نمودار شماره ۳ نشان داده است.

نمودار شماره ۳: مفهوم پایداری (لی و اونویل، ۲۰۰۴)

مفهوم پایداری در نمودار بالا سه چرخه را نشان می‌دهد که همدیگر را می‌پوشانند. سه مفهوم اساسی محیط زیست، اقتصادی، و رفاه اجتماعی بایستی به تعادل برسند، این نشان‌دهنده‌ی آن است که تعادل بدست آمده است. بوور^۳ (۲۰۰۲:۲۷) بیان می‌کند که پایداری یک تعادل بین این سه بعد ایجاد می‌کند و می‌تواند دستیابی به اهداف از طریق تعادل بین این سه بعد را به پیشینه رساند. بنابر کاتر وهانان^۴ (۱۹۹۹:۱۷۱) برخی از اصول مهم پایداری عبارتست از:

یکپارچگی: یکپارچگی موثر بین ملاحظات محیطی، اجتماعی و اقتصادی در تصمیم‌گیری‌ها، رویکرد یکپارچه به معنای این است که فرآیند تصمیم‌گیری در تمامی سطوح، طیف وسیعی از ملاحظات زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی و اثرات آن را شامل شود.

مشارکت اجتماعی: شناخت پایداری بدون حمایت و مشارکت اجتماعی دست یافتنی نیست. رویکرد مشارکت اجتماعی در مراحل اولیه اجرای پروژه موجب تقسیم منابع، ایجاد حمایت و فعالیت بیشتر جامعه می‌شود تا بتوانند هم در مشکلات و هم در راه‌حل آن‌ها خود را شریک بدانند.

2. Shen
3. Lee and O'Neil
1. Burr
2. Cotter & Hannan

رفتار پیشگیرانه: در جایی که تهدیدات جدی و زیان‌های برگشت ناپذیر محیطی وجود دارند، نبود اطمینان کافی علمی نباید دلیلی باشد تا جلوگیری از تخریب محیطی را به تاخیر اندازد. رفتار پیشگیرانه نیاز به ملاحظات دقیق و اثرات ناسازگار محیطی برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری و دارد.

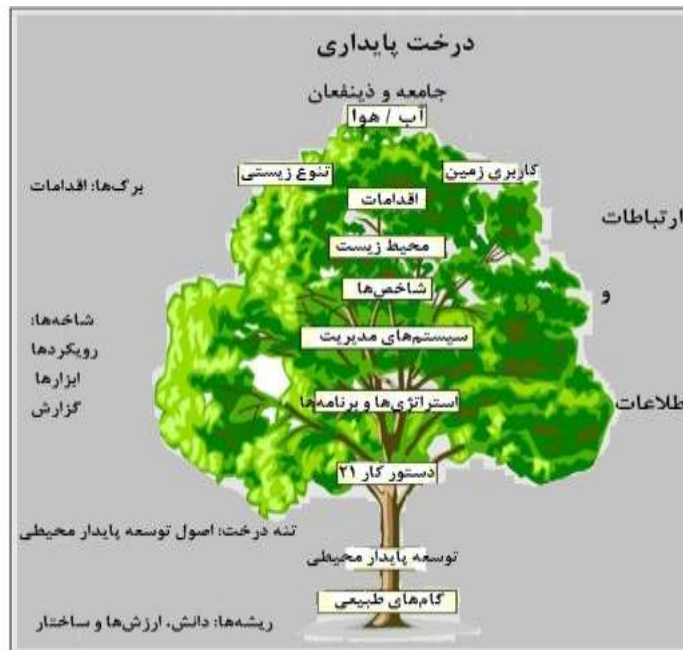
رعایت عدالت بین نسل‌ها: عدالت و دسترسی برابری فرصت استفاده هم برای زمان حاضر و هم نسل‌های آینده. این مفهوم برابری به اهمیت نگهداری یکپارچگی محیطی و منابع زمین به منظور فراهم کردن اطمینان از کیفیت زندگی مردم در کوتاه‌مدت و بلند مدت اشاره می‌کند.

بهبود مداوم: بدتر شدن وضعیت محیطی به این معنی است که اقدامات لازم برای پایداری بیشتر و بهبود مداوم، ضروری است. همه‌ی تغییرات در یک لحظه اتفاق نمی‌افتد؛ بهبود مداوم، پیشرفت تکنولوژی و درک علمی درباره‌ی اینکه پایداری چیست و همچنین افزایش آگاهی عمومی نسبت به موضوع پایداری بسیار مهم است.

یکپارچگی محیطی: این مورد نیاز به محافظت از تنوع زیستی و نگهداری از فرآیندهای بوم‌شناختی ضروری و سیستم‌های حمایت از حیات (Life support systems) است. شناخت همبستگی و وابستگی همه‌ی بخش‌های محیط طبیعی، که جدا از یکدیگر نیستند، حفاظت از محیط طبیعی در اشکال متنوع آن به خاطر وابستگی زیاد آن ضروری است. به عنوان مثال، هر منطقه، آب و هوای منحصر به فردی دارد؛ زمین شناختی، حیات وحش جانوران و گیاهان، خصوصیات و الگوهای زیست‌بومی که موضوع مورد مطالعه را اندازه‌گیری می‌کنند و نسبت به یکپارچگی بوم‌شناختی پاسخگو می‌باشند.

کرافورد و همکاران، یانگ و میال^۱ (۲۰۰۲)، اشاره می‌کنند که درخت پایداری به عنوان یک چارچوب منسجم و مرتبط پایداری، یکپارچه‌شدن ابعاد اجتماعی، محیطی و اقتصادی در یک رویکرد سیستمی را نشان می‌دهد. ذینفعان مختلفی از این ابزار هنگام ارتباط با این ابعاد استفاده می‌کنند. این رویکرد بر پایه اصول استرالیایی و بین‌المللی توسعه پایدار محیطی (ESD) است. نقطه شروع این کار با ایجاد توافق عمومی در میان ذینفعان داخلی و خارجی است تا همه نسبت به ابعاد مختلف و اجزای برنامه پایداری احساس رضایت داشته باشند. این فرآیند به ایجاد زبان مشترک بین همه‌ی گروه‌های ذینفع می‌پردازد و سپس از فرآیندهای مدیریت تغییر که برای اجرای توسعه پایدار محیطی ضروری است، حمایت می‌کند. ریشه‌های درخت شامل دانش، اصول اخلاقی، و ارزش‌ها می‌باشند. تنه این درخت اصول اولیه توسعه پایدار محیطی (ESD) را شرح می‌دهد. سه شاخه اصلی این درخت لایه‌های زیرین سه‌گانه هستند که کمک می‌کنند جزئیات بیشتری از راهبردها، برنامه‌ریزی، سیستم‌های مدیریت و شاخص‌ها ارائه شود. در بالای درخت، برگ‌ها نشان‌دهنده‌ی اقدامات و علایق ذینفعان انفرادی هستند. این درخت ارتباطات و آموزش بین پایداری، برنامه‌های محلی (دستور کار ۲۱) و توسعه پایدار محیطی را برای گروه‌های ذینفع ارزیابی می‌کند. درخت پایداری مقیاس‌پذیر و انطباق‌پذیر نسبت به نیازهای سازمان‌ها است. نهایتاً، دستاورد چنین سیستمی، مشارکت اجتماعی، کارایی بهتر عملیاتی، پاسخگویی بهتر و صحیح‌تر به نیازهای جامعه، تمرکز راهبردی‌تر به آینده، برای مثال (ارزش قایل شدن نسبت به نیازهای نسل آینده). این درخت مجازی از سطوح مختلف سلسله‌مراتبی تشکیل شده است که ابعاد مختلف برنامه پایداری را از ریشه (اصول اولیه دانشی) تا اقدامات انفرادی را در بر می‌گیرد. در دستور جلسه سران کشورها با موضوع گردشگری پایدار در جزیره‌ی رودس در سال ۲۰۰۶، پایداری این‌چنین تشریح شد: هر چند محیط اولویت نخست است، اما پایداری فقط درباره‌ی محیط زیست نیست. پایداری و توسعه پایدار مفهوم سیستماتیکی است که شامل تنوع و همکاری در محیط‌های انسانی و غیرانسانی است. این کار متضمن مراقبت و نگهداری همزمان از طیف‌های اقتصادی، اجتماعی، محیط زیستی، فرهنگی و دانش اجتماعی و ظرفیت‌های زیرساختی و ارزیابی آن‌ها است. این کار از طریق افزایش هم‌افزایی بین اقدامات که نه تنها

منجر به بازتولید و بازسازی محیط زیست شود، بلکه در بعد اجتماعی نیز چنین چیزی وی دهد، انجام می‌شود (سایمان، ۲۰۰۹). در این پژوهش سعی شده است که توسعه گردشگری روستایی با انتخاب مهم‌ترین عوامل موثر بر آن (۵ گویه) ارزیابی شود. این عوامل شامل میزان اشتغال‌زایی گردشگری روستایی، سطح استانداردهای زندگی مردم محلی، امنیت عمومی منطقه، وضعیت زیست‌محیطی روستا و میزان قانونمند و آینده‌نگر بودن گردشگری بوده است.

نمودار شماره ۴: درخت پایداری (کرایفورد، یانگ و میال، ۲۰۰۲:۳)

روش تحقیق

با توجه به اینکه این پژوهش با هدف تجزیه و تحلیل پایداری اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی منطقه قلات انجام شده، از روش توصیفی پیمایشی استفاده شده است. ابزار اندازه‌گیری پرسشنامه بوده و به ۳۰۴ نفر نمونه برای تکمیل آن مراجعه شده است. به منظور آزمون فرضیه تحقیق از روش تی‌تک‌نمونه‌ای، آزمون فریدمن و رگرسیون چندگانه استفاده شده است. منطقه قلات در ۳۰ کیلومتری شمال شیراز و در محور شیراز- سپیدان قرار دارد. فاصله‌ی نزدیک روستا به شیراز امکان استفاده از فضاهای تفرجگاهی آن را به وجود می‌آورد، به طوری که در شرایط کنونی محیط روستا برای تعطیلات روزانه و آخر هفته مورد توجه بسیاری از مردم شیراز قرار می‌گیرد. وجود چشم‌اندازهای طبیعی و بافت قدیمی منحصر به فرد آثار تاریخی متعدد از جمله جاذبه‌های روستا محسوب می‌شود.

یافته‌های پژوهش

با توجه به جدول شماره ۲ و با توجه به نمره‌های میانگین بدست آمده، از نگاه مردم روستا، گردشگری اشتغال‌زایی قابل قبولی را به وجود نیاورده است. همچنین از لحاظ اجتماعی استانداردهای زندگی و امنیت عمومی از وضعیت خوبی برخوردار است. از نگاه مردم محلی، با توسعه گردشگری، محیط زیست روستا بیشتر آسیب می‌بیند. گویه شماره ۵ به قانونمند بودن و آینده‌نگر بودن گردشگری در روستا اشاره دارد که با توجه به میانگین بدست آمده (۲/۳)، بیشتر مردم عقیده دارند که گردشگری در روستا برنامه‌ریزی شده و قانونمند نیست.

جدول شماره ۲: گویه‌های متغیر توسعه گردشگری در منطقه قلات بر اساس پرسشنامه مردم روستا

فراوانی						گویه‌ها
میانگین	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۲/۶	۱۰/۹	۱۷/۱	۲۴/۳	۲۳/۷	۲۲/۷	گردشگری تا چه میزان باعث اشتغال‌زایی در منطقه قلات شده است؟
۴/۳	۵۷/۲	۲۹/۳	۱۰/۲	۲/۳	۱/۰	گردشگری تا چه میزان در ارتقاء، سطح استانداردهای زندگی در منطقه قلات موثر بوده است؟
۴/۳	۴۵/۷	۴۷/۰	۳/۶	۱/۰	۰	امنیت مورد نیاز گردشگران (جامعه میهمان) و امنیت عمومی در این منطقه تا چه میزان تامین می‌شود؟
۳/۳	۱۸/۸	۴۶/۹	۷/۷	۱۰/۷	۹/۲	نقش گردشگری در آسیب-رسانی به مناظر زیبای طبیعی روستایی چقدر است؟
۲/۳	۴/۹	۴۶/۹	۷/۷	۱۰/۷	۹/۲	گردشگری در این روستا تا چه میزان برنامه‌ریزی شده، قانون‌مند و آینده‌نگر است؟

منبع: یافته‌های پژوهش

با توجه به آزمون ضریب همبستگی پیرسون و مطابق با جدول شماره ۳، بین توسعه گردشگری منطقه قلات و میزان پایداری اقتصادی و اجتماعی این روستا رابطه معناداری وجود دارد ولی بین توسعه گردشگری روستایی با بعد زیست-محیطی پایداری رابطه‌ی معناداری وجود ندارد.

جدول شماره ۳: نتایج ضریب همبستگی پیرسون بین توسعه گردشگری و ابعاد پایداری

توسعه گردشگری	پایداری اقتصادی	پایداری اجتماعی	پایداری زیست محیطی
ضریب پیرسون	/۱۸۱	/۱۴۴	/۰۱۲
سطح معناداری	/۰۰۲	/۰۱۲	/۸۳۸

منبع: یافته‌های پژوهش

به منظور سنجش پایداری اقتصادی منطقه، ۱۳ گویه پرسشنامه مورد سنجش قرار گرفته‌اند. مطابق جدول شماره ۴ و با توجه به میانگین بدست آمده (۲/۵)، میانگین شاخص اقتصادی پایداری، از سطح قابل قبول و سطح مطلوب پایین‌تر است. بنابراین این روستا از نظر اقتصادی با عدم پایداری رو به رو است.

جدول شماره ۴: نتایج تی تک نمونه‌ای سنجش پایداری اقتصادی

ابعاد اقتصادی پایداری		متغیر
سطح مطلوب (۴)	سطح قابل قبول (۳)	
۲/۵	۲/۵	میانگین
۳۲۴/	۳۲۴/	انحراف معیار
۷۵/۳	۲۲	مقدار t
۱۰۳	۱۰۳	درجه آزادی
/۰۰۰	/۰۰۰	سطح معناداری

منبع: یافته‌های پژوهش

به منظور سنجش پایداری اجتماعی منطقه قلات از ۹ گویه پرسشنامه استفاده شده است. مطابق جدول شماره ۵ و با توجه به میانگین بدست آمده (۳/۰۳)، میانگین شاخص اجتماعی پایداری از سطح قابل قبول بالاتر ولی از سطح مطلوب پایین تر است. بنابراین می توان گفت این روستا از لحاظ شاخص اجتماعی، پایداری دارد.

جدول شماره ۵: نتایج تی تک نمونه‌ای سنجش پایداری اجتماعی

ابعاد اجتماعی پایداری		متغیر
سطح مطلوب (۴)	سطح قابل قبول (۳)	
۳/۰۳	۳/۰۳	میانگین
۳۸۰/	۳۸۰/	انحراف معیار
۱/۵۴	۱/۵۴	مقدار t
۳۰۳	۱۰۳	درجه آزادی
/۰۰۰	/۱۲۳	سطح معناداری

منبع: یافته‌های پژوهش

به منظور سنجش پایداری زیست محیطی روستا، از ۵ گویه پرسشنامه استفاده شده است. مطابق جدول شماره ۶ و با توجه به میانگین بدست آمده (۲/۴۱)، میانگین شاخص پایداری زیست محیطی در منطقه قلات، هم از سطح قابل قبول و هم از سطح مطلوب پایین تر است. بنابراین این روستا از نظر زیست محیطی با عدم پایداری رو به رو است.

جدول شماره ۶: نتایج تی تک نمونه‌ای سنجش پایداری زیست محیطی

ابعاد زیست محیطی پایداری		متغیر
سطح مطلوب (۴)	سطح قابل قبول (۳)	
۲/۴۱	۲/۴۱	میانگین
۴۰۱/	۴۰۱/	انحراف معیار
۶۸/۷	۲۵/۲	مقدار t
۳۰۳	۱۰۳	درجه آزادی
/۰۰۰	/۰۰۰	سطح معناداری

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج آزمون رگرسیون چندمتغیره

در این پژوهش قبل از آزمون نرمال بودن داده‌ها، چولگی و کشیدگی داده‌ها تعیین شد. در بعد پایداری اقتصادی مقدار چولگی و کشیدگی به ترتیب برابر -0.077 و -0.23 ، در بعد اجتماعی 0.441 و 0.371 و در بعد زیست‌محیطی به ترتیب 0.201 و -0.67 بدست آمده است که با توجه به قرارگیری آن‌ها در بازه $(-2 و 2)$ ، می‌توان گفت که متغیرهای اشاره شده از نظر چولگی نرمال و دارای توزیع متقارن است. همچنین با توجه به این نتایج، توزیع متغیرها از کشیدگی نرمال برخوردار است.

پس از بررسی عادی یا نرمال بودن کشیدگی و چولگی توزیع داده‌ها از آزمون کولموگروف، اسمیرنوف استفاده می‌شود تا از نرمال بودن داده‌ها اطمینان حاصل گردد. هنگام بررسی نرمال بودن داده‌ها در سطح خطای 5% از دو فرض زیر استفاده می‌کنیم:

H_0 : توزیع داده‌های مربوط به هریک از متغیرها نرمال است؛

H_1 : توزیع داده‌های مربوط به هریک از متغیرها نرمال نیست.

با توجه به نتایج بدست آمده از آزمون‌های کولموگروف و اسمیرنوف، بعد اقتصادی پایداری با سطح معناداری 0.89 ، بعد اجتماعی پایداری با سطح معناداری 0.105 و بعد زیست‌محیطی پایداری با سطح معناداری 0.076 بدست آمده است. با توجه به اینکه این مقادیر از سطح معناداری 0.05 بیشتر است می‌توان نتیجه گرفت که فرض یک رد می‌شود و داده‌ها از توزیع نرمالی برخوردار هستند.

با توجه به یافته‌های جدول ۷، ابعاد پایداری، 60% از واریانس توسعه گردشگری منطقه قلات را پیش‌بینی می‌کند. همچنین بعد اقتصادی پایداری با ضریب رگرسیون 0.173 دارای قابلیت پیش‌بینی مثبت و معنادار توسعه گردشگری، بعد اجتماعی پایداری با ضریب رگرسیون 0.205 دارای قابلیت پیش‌بینی مثبت و معنادار توسعه گردشگری و بعد زیست-محیطی با ضریب رگرسیون -0.120 پیش‌بینی‌کننده منفی و معنادار توسعه گردشگری در منطقه قلات می‌باشد.

جدول شماره ۷: میزان پیش‌بینی توسعه گردشگری قانونمند بر اساس ابعاد پایداری گردشگری

متغیر پیش‌بینی	متغیر ملاک	R	R ²	F	β	مقدار t	سطح معناداری
پایداری اقتصادی	توسعه گردشگری	0.244	0.60	354 $P < 0.001$	0.173	3.09	0.02
پایداری اجتماعی					0.205	2.92	0.04
پایداری زیست‌محیطی					-0.120	-1.71	0.29

منبع: یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری

منطقه قلات به دلیل موقعیت آن و جاذبه‌های طبیعی و تاریخی خود، از دیرباز مورد توجه گردشگران بوده است. با توجه به مبانی نظری بیان شده، توسعه گردشگری روستایی بایستی همراه با پایداری ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی روستا باشد. در این پژوهش سعی شده است این ابعاد با توجه به نگرش مردم محلی تجزیه و تحلیل شود. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که توسعه گردشگری روستایی با بعدهای اقتصادی و اجتماعی رابطه‌ی معنادار دارد ولی بعد پایداری زیست‌محیطی روستا رابطه‌ی معناداری ندارد. همچنین منطقه قلات از پایداری اقتصادی و اجتماعی گردشگری برخوردار نیست اما از لحاظ اجتماعی دارای پایداری است. نتایج حاصل از رگرسیون چندگانه نشان داده است که بعدهای پایداری اقتصادی و اجتماعی گردشگری، دارای قابلیت پیش‌بینی مثبت و معنادار توسعه گردشگری روستایی

و بعد پایداری زیست‌محیطی دارای قابلیت منفی و معنادار توسعه گردشگری روستایی هستند. یافته‌های آزمون فریدمن نشان می‌دهد هرچه میانگین رتبه‌ها شاخص‌های اقتصادی پایین‌تر باشد ناپایدار بوده و با شاخص‌های پایداری فاصله بیشتری دارد. در بین شاخص‌های اقتصادی، نتایج آزمون فریدمن نشان می‌دهد که کمترین پایداری مربوط به مهاجرت جوانان و فعالان اقتصادی به دیگر مناطق بوده و همچنین بیشترین پایداری مربوط به متغیر درآمد حاصل از فروش مواد غذایی و مایحتاج روزمره گردشگران بوده است. همچنین در بین شاخص‌های اجتماعی نشان می‌دهد که کمترین پایداری مربوط به گرایش جوانان به اعتیاد بوده و بیشترین پایداری مربوط به متغیر امنیت عمومی منطقه بوده است. در بین شاخص‌های زیست‌محیطی، نتایج آزمون فریدمن نشان می‌دهد که کمترین پایداری مربوط به میزان موافقت مردم نسبت به ساخت و سازها در منطقه بوده و بیشترین پایداری مربوط به پخش زباله و ضایعات ناشی از گردشگری بوده است.

توسعه گردشگری روستایی در منطقه قلات بایستی بر اساس حداکثرکردن منافع اقتصادی مردم روستا در چارچوب حفاظت از محیط زیست روستا باشد. امروزه با در نظر گرفتن منابع محلی، ضرورت مشارکت روستائیان برای دستیابی به توسعه روستایی امری اجتناب‌ناپذیر است. فرآیند ایجاد تحول و پیشرفت در سطح روستاها با تلاش و کوشش جوامع محلی و با حضور و مشارکت مردم در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری است که باعث می‌شود که مشکلات شناسایی شود و برای حل آن اقدام کرد.

کمک به درک بهتر مردم روستا از توسعه گردشگری روستایی باعث خواهد شد که آن‌ها ضمن حفاظت از میراث فرهنگی و تاریخی روستای خود، بستر مناسبی را برای سیاست‌گذاری‌های افزایش پایداری اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی فراهم سازند. با توجه به نزدیکی منطقه قلات به شهر شیراز و مهاجرت فصلی مردم روستا به شهرهای جنوبی کشور و بعضاً مهاجرت به خارج کشور، با ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی محیط‌های روستایی توسعه‌یافته‌تر آشنایی دارند. این ویژگی باعث شده نگاه مردم به گردشگران و تازه واردان به روستا مثبت و محترمانه باشد. اما همین مهاجرت‌ها نیز باعث انتقال سرمایه‌ها و فعالان اقتصادی جوان به دیگر مناطق می‌شود.

از دیگر عوامل فرصت این روستا نزدیکی به شهر پرجمعیت شیراز و حومه‌ی آن به عنوان قطب جمعیت منطقه و جنوب کشور با جمعیتی بیش از یک میلیون نفر یکی از شهرهایی است که در حال حاضر و آینده نیازمند فضاهای طبیعی و محیط‌های روستایی بیشتر است. این فرصت با توجه به تمایل فزاینده‌ی مردم مراکز شهری پرجمعیت به استفاده از محیط‌هایی که باعث رفع خستگی می‌شوند و دوری از محیط‌های شلوغ شهری و پناه بردن به مناطق روستایی را به وجود می‌آورد. این کار نقش عمده‌ای در جذب گردشگر ایفا می‌کند. مردم منطقه قلات هر چند که در بسیاری از ویژگی‌هایی اجتماعی و فرهنگی دارای خصوصیات هستند که قابلیت‌هایی را به محیط اجتماعی روستا بخشیده است، اما در این زمینه تا چه اندازه و چگونه می‌توانند در زیرساخت‌های مورد نیاز فعالیت گردشگری سرمایه‌گذاری کنند، بینش و آگاهی لازم را ندارند و از این جهت برای بهره‌گیری از اراضی روستا اقدام به فروش آن‌ها به افرادی خارج از محیط روستا می‌نمایند. از دیگر مشکلات پیش رو عدم تمایل مردم روستا به سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های اقتصادی جدید است. در این باره می‌توان به زمینه‌های سرمایه‌گذاری در احداث استخرهای پرورش ماهی، ایجاد واحدهای عرضه محصولات فرهنگی و یا احداث زیرساخت‌های مورد نیاز توسعه فعالیت‌های گردشگری در محیط روستا اشاره کرد که تا به حال نه از طرف نهادهای مسئول در جهت بهره‌گیری از توان‌های روستا در این زمینه برنامه‌ریزی شده و نه خود مردم روستا اقدام به سرمایه‌گذاری کرده‌اند.

توسعه گردشگری منطقه قلات در راستای اهداف زیر به پایداری بیشتر این روستا کمک کند:

- شفاف‌سازی آثار اقتصادی، اجتماعی و اقتصادی توسعه گردشگری روستایی در باورهای عمومی ساکنین استان
- تامین زمینه‌های توسعه پایدار روستا از طریق حفظ و ارتقا طبیعت روستا
- پیشگیری از تخریب بیشتر مناطق طبیعی روستا

- بهره‌برداری صحیح اقتصادی از جاذبه‌های گردشگری و به ویژه گردشگری طبیعی؛
- رونق گردشگری داخلی و خارجی در استان با هدف ایجاد وفاق ملی، منطقه‌ای (در بعد داخلی) و تنش‌زدایی و معرفی توانمندی‌های گسترده و متنوع جاذبه‌های طبیعی، تاریخی، فرهنگی، مذهبی و غیره به گردشگران خارجی (در بعد بین‌المللی و جهانی)
- ایجاد زمینه‌های جذب مشارکت مردمی و بخش خصوصی در کلیه امور (به جز امور زیربنایی) و فعالیت‌های گردشگری
- تقویت نقش صنایع دستی در رونق گردشگری به عنوان یکی از جاذبه‌های روستا مانند گیوه دوزی
- ارتقا سطح و استاندارد کردن خدمات مربوط به گردشگری به ویژه در امر اسکان و پذیرایی
- راه‌اندازی تورهای بین‌المللی، ملی، منطقه‌ای، استانی و شهرستانی برای بهره‌گیری مناسب از امکانات و قابلیت‌های متنوع و پراکنده گردشگری داخلی و خارجی در روستا
- ایجاد گروه‌های کاری و هماهنگی بین دستگاهی و بین بخشی میان دستگاه‌های اجرایی مانند: اداره‌ی کل منابع طبیعی و اداره‌ی کل حفاظت محیط زیست و سازمان میراث فرهنگی، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی و سازمان تبلیغات اسلامی استان فارس
- ایجاد و تقویت هدفمند گروه‌های مردمی و غیردولتی (NGO) در بخش‌های فعالیت و رونق گردشگری استان مانند گروه‌های سبز و همیاران طبیعت، گروه‌های حفظ و مرمت و معرفی میراث فرهنگی، انجمن‌های فرهنگی و هنری در زمینه‌های ادبیات، فیلم و سینما، تئاتر، رسانه‌های گروهی.

منابع

- آسایش، حسین (۱۳۷۵)، برنامه ریزی روستایی در ایران، تهران: انتشارات پیام نور، چاپ اول
- شمس الدینی، علی، ۱۳۸۸: گردشگری روستایی، راهکاری سازنده برای توسعه روستایی، نمونه موردی: روستای فهلیان. پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۱، پاییز ۸۹
- جمعه پورم (۱۳۸۹). مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی، تهران: سمت.
- معصومی، مسعود (۱۳۸۸). درآمدی بر رویکردها در برنامه‌ریزی توسعه گردشگری محلی، شهری و منطقه‌ای، چاپ اول، انتشارات سمیرا.
- مهندسان مشاور DHV از هلند (۱۳۷۱)، رهنمودهایی برای برنامه‌ریزی مراکز روستایی، مترجمان سید ابوطالب فنایی و دیگران، مرکز تحقیقات و بررسی مسایل روستایی.
- Andriotis, K., & Vaughan. (2003). Urban Residents' Attitudes toward Tourism Development: The Case of Crete. *Journal of Travel Research*, 42(2), 172-185.
- Brodhag, C. (2004). Study of social dimension of sustainable development. www.developmentdurable.revues.org/1133
- BURR, S. 2002. Sustainable development and use of our natural resources for recreation and tourism: The ideal and the reality. (PowerPoint presentation at the "2002 Idaho Governor's Conference on Recreation and Tourism". Nampa. ID. 2 May 2002: 60p.) (www.extension.usu.edu/iort/files/uploads/ppts/Conference_Sustainable%20Development_2_2).
- BED [Date of access: 9 Jul. 2008].
- COTTER, B. and H ANN AN, K. 1999. Our Community Our Future: A Guide to Local Agenda 21. Canberra. Commonwealth of Australia. *Environs Australia*: 188p.

- (<http://www.environment.gov.au/esd/la21/manual/index.html>) [Date of access: 26 Feb. 2006.]
- CRAWFORD, J., YOUNG, C. and MIALL, S. 2002. The sustainability tree. (Presentation at the "Sustaining our Communities - International Local Agenda 21 Conference". Adelaide. Australia. 3-6 March 2002: 4p.) (<http://www.adelaide.sa.gov.au/soc/pdf/crawford.pdf>) [Date of access: 26 Feb. 2006].
 - Fong Sook Funa, Lo May Chiunb, Peter Songan, Vikneswaran Nair,(2014). The impact of local communities' involvement and relationship quality on sustainable rural tourism in rural area, Sarawak. The moderating impact of self-efficacy. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 144 (2014) 60 – 65.
 - Gro Harlm Brundtland, Report of the world commission on environment and development: our common future, 96th plenary meeting 11 december 1987.
 - Heneghan, Maria, Structures and processes in Rural Tourism, Athenry: Rural Development Centre, 2002.
 - KENNECOTT UTAH COPPER. SUSTAINABLE DEVELOPMENT. 2008. (<http://www.kennecott.com/?id=MjA wMD A3 Mg>) [Date of access: 16 Mar. 2008]
 - Lane, B. (2009). Rural tourism: an overview. In T. Jamal, & M. Robinson (Eds.), *The AGE handbook of tourism studies*. London: Sage Publications.
 - Lee, S. W., & Kim, H. J. (2010). Agricultural transition and rural tourism in Korea: experiences of the last forty years. In G. Thapa, P. Viswanathan, J. Routray, & M. Ahmad (Eds.), *Agricultural transition in Asia* (pp. 37e64). Bangkok: Asian Institute of Technology.
 - Lotfi,h. Hemmati,R. Pourali,R. An Effective Pattern for Sustainable Development of Rural Tourism:(A Case Study: Kandovan). *Iranian Journal of Tourism & Hospitality. Islamic Azad University,Garmsar Branch Vol 1, No 1, Summer 2010.*
 - Mahmoudi, B., Haghsetan, A. & Maleki, R. (2011). Investigation of obstacles and strategies of rural tourism development using SWOT matrix. *Journal of Sustainable Development*, 4(2), 136-141.
 - Saayman(2009). A STRATEGIC MANAGEMENT PLAN FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF GEOTOURISM IN SOUTH AFRICA. Dissertation submitted in fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy at the Potchefstroom campus of the North-West University .
 - Sharpley ,Richard, 2014, host perception of tourism, A review of the research, *Tourism management*, 42 . (37-49).
 - Štetić, S., Šimičević, D., Stanić, S. (2011), The role of sustainable development in the management of rural tourism destinations, VI Međunarodni naučni skup Žagubica. Belgrade, SERBIA.
 - World Tourism Organization (WTO). (2004). *Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations: A Guidebook*. World Tourism Organization, Spain.

ISTITA